

Odredišta i protusredišta

Trinaest portreta srpske elite u nenadmašnoj knjizi Latinke Perović

Ladislav Tadić

Latinka Perović: *Dominantna i neželjena elita; Beleške o intelektualnoj i političkoj eliti u Srbiji (XX – XXI vek)*, Dan Graf (Biblioteka Danas, knjiga 5) & Javna medijska ustanova Radio-televizija Vojvodine, Beograd – Novi Sad, 2016, 688 str. (II izdanje)

Knjiga naslovljena *Dominantna i neželjena elita* i objavljena u nekoj od balkanskih zemalja izazivlje prije sumnju nego znatiželju, ponajviše zato što nas iskustvo uči da južnoslavenskim povjesničarima nije odveć stalo do sređivanja i klasificiranja spoznaja stečenih u istraživanju kojega nacionalnopovijesnog fenomena. Sumnja bi se, dakako, javila i zbog pretpo-

stavljenoga nerazmjera između ambiciozna naslova i krajnjega rezultata.

Služaj je htio da iznimka nanovo potvrdi pravilo. Kad se lani pod spomenutim naslovom pojavila knjiga s autorskim potpisom Latinke Perović, povjesničarke koja svojim ukupnim djelom zavređuje golemo povjerenje u strukovnoj sferi, mjesta za sumnju, naravno, nije bilo, a s obzirom na temu najavljeniu naslovom očekivanja su bila premašena: nakon što sam pročitao prvu trećinu teksta, uvjerio sam se da je knjiga višestruko postigla svoj ambiciozni telos, koji je pretpostavljao koordinaciju autoričina minuloga rada (rezultate istraživanja moderne srpske povijesti, osobito devetnaestostoljetne), obuhvatu analizu političke povijesti 20. stoljeća i cjelovit uvid u biografije i bibliografije osoba koje u knjizi čine dva seperea srpske političke i intelektualne elite u drugoj polovici 20. i na prijelazu u 21. stoljeće.

Premda se ni iz naslova ni iz podnaslova – *Beleške o intelektualnoj i političkoj eliti u Srbiji (XX – XXI vek)* – struktura knjige ne da naslutiti (što se neobaviještena čitatelja, kad istom otvori svezak, doimlje kao

činitelj ugodna iznenađenja), knjigu tvore portreti pojedinačnih ličnosti intelektualne i političke elite. Posrijedi su monografске studije o njima, a njih je trinaestero: Dobrica Ćosić, Marko Nikezić, Koča Popović, Milovan Đilas, Ivan Đurić, Novak Pribićević, Slobodan Inić, Ivan Stambolić, Olga Popović-Obradović, Sima Ćirković, Zoran Đinđić, Bogdan Bogdanović i Radomir Konstantinović. Portreti su podijeljeni u dva dijela, od kojih prvi predstavlja dominantnu elitu (s Dobricom Ćosićem kao jedinim zastupnikom), a drugi neželjenu (s dvanaestero preostalih).

Kriteriji, međutim, na kojima počiva struktura knjige, ali i struktura svakoga od trinaest portreta, idu u prilog privlačnosti novoga djela Latinke Perović. Najprije, sve je naslovljenike autorica poznavala osobno, s njima je surađivala politički ili profesionalno, a njihovim se djelovanjem bavila dugo i sistematično; dosta je vremena, profesionalnoga umijeća i radne energije posvetila njihovim pisanim djelima na različite načine: mnoge je od njih priredila, pa se u tu svrhu laćala pera te pisala opsežne uvode ili cjelovite popratne studije. Tekstovi pak kojima je opremala pri-

Latinka Perović

Izvor: John F. Kennedy Presidential Library and Museum, Boston

Američki predsjednik John F. Kennedy prima jugoslavenskog ambasadora Marka Nikezića u Bijeloj kući, 6. kolovoza 1962.

Snimio: Stevan Kragujević

Marko Nikezić kao predsjednik i Latinka Perović kao sekretar CK SK Srbije – to je vrijeme “srpskih liberala”, od 1968. do 1972. U svojoj knjizi Latinka Perović govori o njihovom odnosu prema politici “nacionalnog buđenja” koja se u drugoj polovici šezdesetih počela provoditi u Hrvatskoj, posebno prema Hrvatskom proljeću 1970-1971:

“Hrvatska je otvorila pitanja vezana za funkcionisanje savezne države. Bila je, međutim, od početka, izolovana. Jedinstvo Jugoslavije, sa Titom i Partijom kao glavnim kohezionim elementima, bilo je tabu. Aktivirana su potiskivana sećanja na NDH i genocid nad Srbima. Držanje partijskog rukovodstva sa Markom Nikezićem bilo je atipično. Ono nije odgovorilo pozivanjem Srba na okup da bi se pokazalo ne samo ko je jači, nego i ko ima posebnu ulogu u Jugoslaviji. Dva su razloga uticala na takvo držanje. Prvo, uverenje da su mnoga pitanja koja Hrvatska postavlja – realna pitanja, i da o njima treba otvoriti raspravu u institucijama Federacije. Drugo, nad Hrvatskom se ne može

prelomiti štap upravo zbog budućnosti Jugoslavije, položaja Srba u Hrvatskoj i prioriteta u Srbiji – odnosno zbog same Srbije. Otuda insistiranje na ‘čistim računima’ između republika i utvrđivanju minimuma zajedničkih funkcija Federacije, na okretanju Srbije sebi. Sve to nazvano je ‘defanzivnom taktikom’, a bilo je izraz jednog razumevanja Jugoslavije. Onog, po kome Jugoslavija nije bila jedinstvena geografska celina administrativno podeljena na republike, ni ratni plen Srbije, sa kojim se ona identifikovala. Takvo razumevanje Jugoslavije nije doprinelo učvršćenju identiteta Srbije, a kod drugih naroda je stvorilo trajno nepoverenje i oprez.”

Latinka Perović: *Post scriptum* Srpskoj krhkoj vertikali *Marka Nikezića*, u knjizi – Latinka Perović: *Dominantna i neželjena elita*, str. 229-236, navod na str. 235.

ređena djela naslovljenikâ sada čine *materialia* njezinih *Elita*. Prethodno objavljeni tekstovi, da bi nanovo oživjeli u cjelini za koju izvorno nisu bili napisani, okruženi su biografskim bilješkama o svakom naslovljeniku od kojih je većina veoma živahno i privlačno napisana, bogata pouzdanim informacijama i gdje kojim osobnim zapažanjem. Osim toga, autorica je svojim “izabranicima” omogućila da sami o sebi progovore uvrstivši po jedan njihov tekst i smjestivši ga iza biografske bilješke.

Portretima, međutim, prethodi uvod (*Intelektualna i politička elita u Srbiji u prethodnim istraživanjima autora knjige*), bez kojega se pridjevska sintagma u naslovu knjige ne bi mogla prometnuti u glavnu tezu *Elita*. Zbog toga se na nj valja posebno osvrnuti. To ću učiniti nešto kasnije. Zasad bih rekao barem toliko da je knjiga sva u znaku uvoda jer se u njemu utemeljuje i na nj se trajno oslanja.

Uzdržavanje od arbitrarnih političkih sudova

Prije pogleda u tematski svijet *Elita* istaknuo bih distinktivno obilježje koje Latinke Perović odvađa od većine njezinih fahkolega na slavenskom Jugu. To bih obilježje za ovu prigodu nazvao uzdržavanjem od arbitrarnih političkih sudova o povijesnim ciklusima i epohama kakvima su, na žalost, skloni mnogi povjesničari. Otklon od njih u Latinke Perović sasvim je eksplicitan (str. 150): “Politička osuda simplifikuje prošlost. Ona je lišava unutrašnje dinamike i napetosti. [...] politička osuda bilo kojeg historijskog fenomena, pa i fenomena komunizma, ne može da zameni potrebu njegovog objašnjenja.” Ovaj svojevrsni aksiom proizlazi iz činjenice, dosad višekratno potvrđene u njezinim prethodnim radovima, da na povijesne pojave i procese Latinke Perović gleda kao zainteresiran promatrač i profesionalni povjesničar, ali istodobno i kao osoba iznimne spoznajne znatiželje, kojoj povijesne činjenice ne znače mnogo ukoliko nisu okružene odgovarajućim kontekstom i objašnjene podrobno i cjelovito.

Političke osude koje izriču povjesničari doimlju se jednako neozbiljno kao, na primjer, rasprave o imenu jezika što ih rado zapodijevaju ili se u njih uključuju naši jezikoslovci neskloni modernoj lingvistici: povijesna znanost ne raspolaže kriterijem po kojem bi mogla politički suditi, kao što ni lingvistika ne raspolaže kriterijem za imenovanje jezika. S druge strane, događa se još nešto, ne manje zanimljivo. Premda je jasno da politička osuda leži u jurisdikciji praktične političke sfere, suvremeni *Zeitgeist* svjedoči da upravo ljudi od vlasti, kad se nađu pred kakvim osjetljivim povijesnim problemom, u pomoć dozivlju baš povjesničare (što je prepoznatljivo po frazama od kojih su najfrekventnije dvije: “to je pitanje za povjesničare” i “pravorijek će dati struka”).

Dominantnu elitu, kako sam rekao, u knjizi zastupa Dobrica Ćosić, političar i ideolog, pisac i državnik. Izbor Ćosića za zastupnika cjelokupne dominantne elite nije, dakako, slučajan: u njemu se prepleću, susreću i sublimiraju sve facete srpske “organske misli”. Karakterizaciju Ćosićeve uloge u novijoj srpskoj i jugoslavenskoj povijesti Latinke Perović daje u prvim rečenicama njegova opsežna portreta (str. 33-126, navod na str. 33):

Po energiji i koncentrisanosti na cilj Dobrica Ćosić je, u novovekovnoj istoriji Srbije, uporediv samo sa Nikolom Pašićem. Po sigurnosti sa kojom je u svom dugom veku sve radio – ni sa kim. U osnovama te sigurnosti i leži objašnjenje za njegovu pojavu i uticaj u Srbiji druge polovine XX veka. Tamo gde je bio Dobrica Ćosić, bila je specifična moć. [...] I Nikola Pašić i Dobrica Ćosić stajali su iznad institucija. Odnosno svaki je za sebe bio institucija sa ogromnom samosvešću o tome. Prvi je nazivan “nekrunisanim kraljem Srbije”, drugi je smatran “ocem nacije”, a u intelektualnim krugovima *Piscem*, to jest ideologom, što je zapravo značilo isto.

U prilog razumijevanju koncepcijskih i ideoloških razlika u drugoj Jugoslaviji

idu radovi Latinke Perović u kojima je objasnila razloge nejedinstvena doživljaja države saveznoga tipa u njezinim pojedinim republikama, a to je učinila na primjerima Ćosićevih polemika s Dušanom Pirjevcem ranih šezdesetih, njegova stava prema Sloveniji i Slovencima te njegova odnosa prema Josipu Brozu Titu. Ali, i prije udaljavanja od Tita (prije Brionskoga plenuma na kojem je završena politička karijera Aleksandra Rankovića), Dobrica Ćosić postaje središnja figura neformalne političke grupe koncentrirane na srpsko nacionalno pitanje unutar Jugoslavije. Njega, s nešto pojednostavljanja, ali ipak precizno, artikulira teza po kojoj srpski narod unutar Jugoslavije nije ravnopravan ukoliko nije dominantan. Iz triju studija Latinke Perović pouzdano se doznaje kojim su vrstama koordinacije težile Ćosićeve uloge u srpskom partijskom rukovodstvu i u neformalnoj grupi intelektualaca koja je bdjela nad sudbinom nacionalnoga pitanja. Pojedinačnih epizoda, zaokruženih tematskih svjetova i pripovjedački izvrsnih cjelina u trima studijama o Ćosiću ima previše da bi se nabrojili.

Nasuprot Dobrici Ćosiću (i cjelokupnoj *dominantnoj* političkoj i intelektualnoj eliti koju on zastupa formalno i neformalno, ali uvijek djelatno i postojano) stoji *neželjena elita*. Ona zauzima preostalih pet šestina knjige.

Marko Nikezić, Zoran Đinđić i Ivan Đurić

Među nabrojanim pojedincima koji u knjizi zastupaju neželjenu elitu izdvojio bih dva portreta, koje ujedno doživljujem kao najbolje monografske studije uvrštene u novu knjigu Latinke Perović. Posrijedi su studije o Marku Nikeziću i o Zoranu Đinđiću. Oni su, poput ostalih markantnih figura neželjene elite, suprotnost dominantnoj, koja je nacionalno pitanje izjednačavala s državnim, pa je pripadnicima neželjene elite palo u dio da budu trajan kontrapunkt nacionalističkoj politici i velikosrpskoj ideologiji. Prvi je to bio za komunističke vlasti, drugi na prekretnici

Zoran Đinđić, 1952 - 2003, snimljeno u studentskim danima, sudeći po pozadini vjerovatno u Njemačkoj potkraj sedamdesetih godina

dvaju milenija, u doba koje koincidira sa smjenom Slobodana Miloševića.

Marko Nikezić (13. 6. 1921, Beograd – 6. 1. 1991, Beograd). Besprijekorna diplomatska karijera: ambasador u Egiptu, Čehoslovačkoj i Sjedinjenim Američkim Državama; zamjenik državnoga sekretara za inozemne poslove (Koče Popovića, kojega 1965. na toj poziciji nasljeđuje); od 1968. predsjednik CK SK Srbije do listopada 1972. (do ostavke koju je podnio nakon što je srpsko partijsko rukovodstvo – koje su činili Nikezić i Latinka Perović – “pretrpelo kritiku zbog liberalizma, tehnokratizma, sovjetofobstva i odnosa prema Titu”); iz Saveza komunista isključen 1974. Povlači se iz političkoga života, posvećuje se kiparstvu. Antinacionalist, opredijeljen za politiku sporazuma među jugoslavenskim narodima i republikama. Način svladavanja nacionalizma, koji se u podlozi rasprava unutar partijskoga rukovodstva Srbije ispostavlja kao realna pojava, Marko Nikezić vidi u “okretanju Srbije sebi”, tj. u razrješavanju unutrašnjih problema, najprije ekonomskih (str. 180):

Prvo, tako će [Srbija – op. LT] koncentrisati svoje snage na realna pitanja, koja mogu nju kao društvo ekonomski da unaprede. Drugo, tako će i njeno ponašanje u Jugoslaviji biti ponašanje ravnopravnog među ravnopravnima. Ni više ni manje. A neće biti ponašanje nekoga ko ima pretenzije na više, a u praksi ispadne inferioran. Svako ko ima unitarističku svest, bio bi pogodan za žandarma centralizma.

Slijedeći Nikezićeve procjene po kojima se Srbija može othrvati nacionalizmu i hegemonističkim težnjama, Latinka Perović uspostavlja kontinuitet između zastaloga srpskog društva u objema Jugoslavijama (str. 231): “Uoči Drugog svetskog rata, Srbija je agrarna zemlja, sa viškom stanovništva na selu, koje ne može da apsorbuje slaba industrija u malim i nerazvijenim gradovima. Ti viškovi su, kako je u svojoj studiji *Osnove građanske diktature u Evropi između dva svetska rata* pokazao Milorad Ekmečić, svuda ona velika rezerva nacionalističkih pokreta i baza ličnih diktatura.” U vezi s ovim portretom rekao bih još da on sadržava izvrsnu komparativnu skicu: sve razlike očitovane unutar partij-

skoga rukovodstva Srbije šezdesetih i sedamdesetih godina vidljive su u paralelnu prikazu djelovanja Marka Nikezića i Dragoslava Draže Markovića.

Drukčije nego u slučaju Marka Nikezića od kojega nas dijele tri epohe (vrijeme do kraja vladavine Josipa Broza, vrijeme nakon njega i vrijeme koje nazivljemo “tranzicijom”), podsjećanje na biografske i političke podatke o Zoranu Đinđiću nije potrebno. Od njegove nasilne smrti dijeli nas desetljeće u kojem važnih promjena nije bilo. Njemu je u knjizi posvećeno mnogo prostora (str. 485-577), koji zaprema pet tekstova nejednaka opsega (dva manja i tri velika). U doba oko prevrata 5. oktobra 2000. i poslije njega Đinđić postaje središnja figura državne politike, a njegov poraz – i poraz novoga državopolitičkog smjera – Latinka Perović objašnjava nedostatkom snage u novoj vlasti s Đinđićem kao predsjednikom vlade, koja se miloševićevskom režimu (preživjelom poslije kraha Slobodana Miloševića i njegova odlaska u Haag) nije mogla efektivno oduprijeti (str. 538, 541): “Opozicija se, najzad, ujedinila s ciljem da ga [Slobodana Miloševića – op. LT] legalnim putem

ukloni. Ali, niti je imala čvrstu organizaciju niti je posjedovala sredstva za radikaln obračun: lideri Demokratske opozicije Srbije raspolagali su količinom oružja koja je bila dovoljna za samoubistvo. [...] Kao i tokom cele istorije postkomunističkog pluralizma u Srbiji, pokazaće se da su i 5. oktobra na istoj strani bile i snage kontinuiteta i snage diskontinuiteta, ne toliko sa režimom Slobodana Miloševića koliko sa socijalnom i nacionalnom ideologijom na kojoj se on održavao.”

Među portretima okupljenima u *Elitama* jedan je u koječemu izniman. Studiju o Ivanu Đuriću, povjesničaru po struci i bizantologu po specijalizaciji, izdvaja njezin biografizam. Drukčije nego ostale monografske rasprave koje sadržavaju glavne punktove naslovljenikova života i djelovanja, u Đurićevu slučaju *Lebensgang* je znatno proširen njegovim porijeklom. Ivan Đurić kao koljenović: pradjed po ocu Milan Đurić, radikalni zastupnik u parlamentu; djed po majci Milan Bogdanović, književni kritičar i prevoditelj; roditelji Ivana Bogdanović i Dušan Đurić sveučilišni profesori; majčin brat Bogdan Bogdanović; kasnograđanska epoha kao mikroambijent odrastanja i formiranja Ivana Đurića; supruga (s kojom se za života bio rastao) kći dirigenta i skladatelja Oskara Danona. U vezi s Đurićevim biografskim činjenicama Latinka Perović tvrdi (str. 333): “Nema elite i elitizma bez bogatstva i tradicije.” Dakako, tko se god zadubljavao u povijest ideja, a pritom nema apriornu averziju prema koljenovićima kojima sâm ne pripada, zna da u takvu stavu ima istine. Portret Ivana Đurića, međutim, izdvojio sam od ostalih i zbog njegova statusa unutar neželjene elite: Đurić je, poput njezinih ostalih pripadnika, bio životno zainteresiran i mnogostruko verziran *zoon politikon*, ali je njegova multiperspektivnost (o čemu svjedoče njegovi radovi) nadilazila čak i horizonte elite kojoj je pripadao. Po svim vrlinama kojima je obilovao njegov kritički duh i analitički um čini mi se da je život završio krajnje osamljen i neshvaćen, kao jedna od najtragičnijih figura postsocijalističke Srbije.

Ivan Đurić, 30. 10. 1947, Beograd – 23. 11. 1997, Paris. Povjesničar (bizantolog), kandidat na predsjedničkim izborima u Srbiji 1990.

“Prema njemu je neobično izdašna bila priroda. Podarila mu je talenat i lepotu. [...] Obeležen kao izdajnik, on će, međutim, ostati u onoj krhkoj vertikali oko koje je jedino moguća obnova srpskog naroda, ako nje, te obnove, uopšte bude.”

Riječi Latinke Perović na komemoraciji Ivanu Đuriću: *Intelektualna i moralna pobuna*, u knjizi – Latinka Perović: *Dominantna i neželjena elita*, str. 333.

Monografske rasprave o svim ličnostima antinacionalističke elite, a – čini mi se – ponajbolje one o Marku Nikeziću i Zoranu Đinđiću, upućuju na nedvosmislen zaključak (str. 13): “Svi predstavnici *neželjene elite* su poraženi ali ne u dijalogu koji je apriorno odbačen u ime organskog jedinstva nacije.”

Nevolje s institucionalnom demokracijom

Stupanj istraženosti srpskoga 19. stoljeća postao je visok zahvaljujući predanu istraživačkom radu Latinke Perović. Dva desetak svezaka povijesnih izvora i monografskih rasprava s njezinim priređivačkim ili autorskim potpisom zacijelo je *opus magnum* koji joj osigurava počasno mjesto u srpskoj historiografiji, a u hrvatskoj nezaobilazan punkt za proučavatelje hrvatsko-srpskih odnosa 19. i 20. stoljeća. Istraživanja Latinke Perović spominjem kao faktografsku činjenicu, ali i kao sadržaj uvoda u *Elite*.

Uvod sadržava osvrt na istraživački put Latinke Perović i na njegove rezultate,

koji su postali osnova za postavljanje teze o dominantnoj i neželjenoj eliti u Srbiji: dvije se elite pokazuju kao dva realno različita svjetonazorska izbora, kao dvije nepomirljive vizije unutrašnjega ustrojstva i razvoja srpske države, ali i kao dvije sasvim suprotstavljene vanjskopolitičke orijentacije. Naime, od početka njezine moderne povijesti (od 1804. ili pak od tridesetih godina 19. stoljeća) Srbijom dominira politička i intelektualna elita koja opstanku nacije pretpostavlja “oslobođenje i ujedinjenje”, dva cilja neostvariva bez ratova. Zbog ratova ili zbog priprema za njih cjelokupno je društvo stagniralo ili regrediralo (str. 13): “Unutrašnji razvoj” – sažimlje Latinka Perović terminologijom dominantne srpske političke i intelektualne elite – “značio je razbijanje organskog jedinstva naroda kao uslova za njegovu kolektivnu slobodu.” Toj je eliti, u svim razdobljima moderne povijesti, suprotstavljena “tank liberalna tradicija”. Nakon uspostave parlamentarnoga sistema formiraju se dvije suprotstavljene političke snage, radikali i naprednjaci, a početak formiranja dvaju tabora pada u posljednju trećinu 19. stoljeća, u doba kad se na političkoj pozornici pojavljuje Narodna radikalna stranka.

Tu se ujedno nalazi polazna točka za tezu o dominantnoj i neželjenoj eliti.

Od početaka organiziranoga političkog života u novovjekovnoj Srbiji do danas postoje nevolje s institucionalnom demokracijom: od civilizacijske moderne dominantna je elita prihvaćala demokratske procedure samo kao izvanjski okvir, koji je ispunjavala domaćim sadržajem: narodnjačka samouprava trajno je onemogućavala uspostavu institucionalne demokracije, dok su stvarnim političkim procesima upravljale neformalne grupe, u Srbiji tradicionalno utjecajne. Iz glavne se teze izvode dvije podteze, koje stoje u odnosu međuovisnosti. Jedna od njih govori o socijalnom egalitarizmu što ga je prouzročio odbojan stav srpskih stranaka prema ekonomskom razvoju zemlje. Zbog toga je socijalna ravnoteža stvarana ravnomjernom distribucijom siromaštva. S ovom je pojavom u uzročno-posljedičnoj vezi druga podteza, kojom se objašnjava ustrajno odbacivanje kapitalizma i glavnih procesa civilizacijske moderne. Početak odbacivanja modernizacijskih procesa seže u vrijeme Svetozara Markovića, koji je “u Srbiji utemeljio ideju o zaostalosti kao prednosti, to jest o neponavljanju puta koji su u svom razvitku prošli zapadnoevropski narodi. U principima koje su proklamovala revolucionarna učenja u tadašnjoj Zapadnoj Evropi, zajedničkoj svojini i samoupravi naroda, Marković je prepoznao one iste, samo usavršenije principe na kojima su se temeljile patrijarhalne zajednice srpskog naroda (zadruga i opština) u kojima se održao pod dugom tuđinskom vladavinom” (str. 508).

Neprekinut kontinuitet devetnaestostoljetnih procesa Latinka Perović proteže i na 20. stoljeće, na obje Jugoslavije, ali i na doba poslije njih, koje seže do našega vremena: stara patrijarhalna supstancija pakira se u europsku formu. Tako je nastala i do danas se održala ključna dvojba srpske politike: Zapad ili Istok. Dvojba se očituje i danas, koliko u unutrašnjem razvoju Srbije toliko i u njezinoj vanjskopolitičkoj orijentaciji. Dok neželjena elita upozo-

rava na nužna zapadna odredišta, dominantna im postavlja protusredišta.

* * *

Ako sam čitajući *Elite* zbog čega zažalio, to je bio nevelik opseg nekih studija (o Koči Popoviću, Novaku Pribičeviću i Ivanu Stamboliću). Siguran sam da bi i one, osim što bi potvrdile glavne autoričine teze, poput ostalih izvrsno funkcionirale u ovoj nenadmašnoj knjizi. Istina, “materijala” za njih vjerojatno nema koliko ga je bilo u slučaju najznačajnijih naslovljenika, ali mislim da je njihov opseg, pa i sadržaj mogao biti veći od postojećega. Volio bih također da su uzroci slabosti ili praktične nemoći neželjene elite popisani na jednom mjestu, možda čak i kronološkim slijedom, na primjer, od 1888. do 2003. Usudio bih se predložiti da takav “katalog” uđe u jedno od sljedećih izdanja.

Na početku uvoda Latinka Perović tvrdi da njezina knjiga nije “istorija intelektualne i političke elite u Srbiji”. S tom se tvrdnjom mogu složiti samo uvjetno: u knjigu su uvrštene studije o osobama izabranima po autorskim kriterijima. Ali, kad je posrijedi podloga na kojoj treba počivati povijest intelektualne i političke elite, knjiga Latinke Perović već sada jest dio takve povijesti, pa je podnaslovu knjige mirne duše mogao biti dodan još jedan, *Prilozi za povijest intelektualne i političke elite*. Kako bilo, s dodatnim podnaslovom ili bez njega, knjizi predviđam – i želim – svijetlu budućnost.

Iz osmanskoga kuta gledanja

Mađarski roman *Tursko zrcalo govori o počecima osmanske vlasti u Pečuhu i o multikulturalnoj svakodnevi na habsburško-osmanskoj granici*

Andelko Vlašić

Viktor Horváth: *Tursko zrcalo*, prijevod Xénia Detoni, Naklada Ljevak, Zagreb, 2015, 573 str.

Naklada Ljevak je u studenome 2015. godine objavila roman Viktora Horvátha (Pečuh, 1962), mađarskoga književnika i sveučilišnog profesora teorije poetike i srednjovjekovne povijesti na Sveučilištu u Pečuhu. Roman je izvorno objavljen 2009. godine (*Török tükö*), a poticaj za objavljivanje romana u Hrvatskoj bila je činjenica da je autor za tu knjigu osvojio nagradu Europske unije za književnost 2012. godine. Radnja romana odvija se u južnomadžarskom gradu Pečuhu sredinom 16. stoljeća, u prvim desetljećima osmanske vlasti u Ugarskoj, odnosno u vrijeme Sulejmana Veličanstvenog i klasičnog doba Osmanskog Carstva. Preciznije govoreći, radnja se odvija od 1526. do 1570-ih, a ponajviše u 1549. i 1550. godini. Djelo se može opisati kao mješavina nekoliko žanrova, ponajviše povijesnog i pustolovnog romana, kao i žanra didaktičkih biografija, takozvanih zrcala (otuda i naslov romana) u kojima se pripovjedač obraća svojem potomku i daje mu savjete poučavajući ga životnim mudrostima.

Miješajući stvarne povijesne događaje i fikciju, autor među ostalim opširno opisuje ratni pohod sultana Sulejmana 1526. godine i njegovu kulminaciju u moháčkoj bitci, u kojoj su Osmanlije porazili združene mađarske, hrvatske, češke, njemačke, poljske i papinske snage. Za hrvatske će čitatelje biti zanimljivo da se roman